

PSIHIČKA REALNOST U KLASIČNOJ PSIHOANALITIČKOJ TEORIJI

Boris Kordić

UDK: 615.851.1

Fakultet bezbednosti
Univerzitet u Beogradu, Beograd, Serbia

UVOD

Govoriti o psihičkoj realnosti nije tako jednostavno. Sam pojam realnost se odnosi na sve ono što postoji. Sliku o realnosti dobijamo na osnovu opažanja, a o samoj realnosti zaključujemo na osnovu razmišljanja jer nije sve što vidimo onako kako realno postoji. Stoga se i pravi razlika između onoga što je pojavno i realno. Pojavno je opaženo, a o realnom zaključujemo. Da li

Kratak sadržaj

Psihoanaliza ukazuje na postojanje psihičke realnosti koja ima karakteristike konzistentnosti i otpora slično materijalnoj realnosti. Kao što o materijalnoj realnosti zaključujemo na osnovu opažanja, tako o psihičkoj realnosti zaključujemo na osnovu samoopažanja. Preciznije rečeno, psihoanaliza kroz tumačenje fantazija zaključuje o nesvesnim željama i psihičkim mehanizmima koji stoje u pozadini. Psihičkoj realnosti pripada rad sna koji putem primarnih procesa vodi nesvesnu želju ka ispunjenju želje. Manifestna slika sna kao ispunjenje želje odgovara halucinatornoj reprodukciji opažaja objekta na kojem je ostvareno zadovoljenje nagonskog poticaja. Pored rada sna Sandler postulira rad opažaja koji je usmeren na otkrivanje materijalne realnosti. Rad opažanja se odvija po principu realnosti, za razliku od rada sna koji se odvija po principu zadovoljstva. Zahvaljujući radu opažanja ojačava se Ja kao instanca ličnosti, a paralelno se odvija proces integracije koji doprinosi stanju dobrog bitisanja. Na taj način je Ja u stanju da se delimično odvoji od nagonske sfere i ovlada realnošću kako materijalnom (organskom) tako i psihičkom. Rad opažanja i relativna autonomija Ja su preduslovi za spoznaju materijalne i psihičke realnosti.

Ključne reči: psychoanalysis, reality, theory

se slična zapažanja odnose i na pojam psihičke realnosti?

O psihičkoj realnosti možemo zaključivati na osnovu samoopažanja. Samoopažanjem dobijamo sliku o unutrašnjem svetu koji je sazdan mahom od slika sećanja, mašte i razmišljanja. Građu za slike sećanja i maštu psiha dobija na osnovu opažaja spoljašnjeg sveta. Međutim, zakonitosti takozvane objektivne realnosti, odnosno spolja-

šnje realnosti, su drugačije od zakonitosti koje upravljaju psihičkom realnošću. Psihička realnost za Frojda nije isto što i unutrašnja realnost za naučnike-istraživače. Dualitet između unutrašnje i spoljašnje realnosti shvata se, u psihologiji kao nauci, kao razlika između onoga što je prisutno u svesti samo jedne osobe (njen duševni svet) od onoga što može da bude predmet svesti za više ljudi (svi možemo da opažamo spoljašnju realnost). O unutrašnjoj realnosti saznajemo na osnovu samoopažanja a o spoljašnjoj na osnovu opažanja [1]. Kada koristi izraz „psihička realnost“ Frojd misli na nešto što je u psihizmu subjekta konzistentno i pruža otpor slično kao što materijalna realnost ima osobine konzistentnosti i otpora [2]. Tako, na primer, razne prolazne misli i utisci neće imati kvalitet psihičke realnosti mada su deo unutrašnjeg sveta, ali će nesvesne želje i fantazije, o kojima zaključujemo na osnovu prolaznih misli i utisaka, biti označene kao psihička realnost.

U ovom radu ćemo se pozabaviti razumevanjem psihičke realnosti onako kako je koncipirana u klasičnoj psihoanalitičkoj teoriji, prvenstveno kod Frojda, jer je to *sine qua non* za razumevanje prakse psihoanalize. U radu sa pacijentima psihoanalitičari polaze od nekih osnovnih pretpostavki koje su sadržane u Frojdovom modelu psihičke realnosti.

PSIHIČKA REALNOST U FROJDOVOJ TEORIJI

Razlika između unutrašnje i spoljašnje realnosti došla je do izražaja u Frojdovoj teoriji traume [3]. U prvobitnoj teoriji nastanak traume je vezan za stvarni događaj u spoljašnjem svetu, da bi kasnije Frojd promenio datu tezu i rekao da konstrukcije u fantaziji mogu biti uzročnik traume. Fantazija predstavlja zamišljeni scenario u kojem je subjekt prisutan ne samo kao posmatrač

već i kao akter. Kroz scenario se prikazuje ispunjenje neke nesvesne želje, dakle, prisutan je i objekat želje [4]. Zbog dejstva odbrambenih mehanizama, fantazije su uvek iskrivljeni prikaz nesvesne želje, u kojem je moguća i zamena uloga između subjekta i objekta. Pored ostalog, odbrambeni mehanizmi su odgovorni i za iskrivljenje realnosti [5]. Dakle, na primeru traumatskog događaja može se napraviti razlika između unutrašnje i spoljašnje realnosti. Prema prvobitnoj Frojdovoj teoriji traumatski događaj u psihi čoveka se shvata kao sećanje na stvarni događaj koji se dogodio u prošlosti, dok se prema drugoj Frojdovoj teoriji isti traumatski događaj posmatra kao konstrukcija koja je nastala usled dejstva nesvesne želje. Npr., slika sećanja na seksualno zavođenje u detinjstvu može biti posledica stvarnog događaja a može biti iskonstruisana u fantaziji.

Fantazija odgovara pojavnom u objektivnoj realnosti i razumevanje njenog nastanka je ključno za izvođenje zaključaka o psihičkoj realnosti i zakonitostima u čovekovom psihizmu. Zahvaljujući fantaziji može se zahvatiti proces prelaza između različitih nivoa svesnosti, odnosno sistema svesno, predsvesno i nesvesno. Fantazija takođe odražava osnovni motivacioni ciklus [6]: unutrašnja napetost u organizmu koja ukazuje na nezadovoljenu potrebu pokreće čoveka na akciju usmerenu na nalaženje objekta koji će zadovoljiti potrebu, a samim tim i smanjiti napetost. Ukratko to možemo prikazati na sledeći način:

unutarnja napetost (nezadovoljena potreba)	→	akcija (na objektu)	→	smanjenje napetosti (zadovoljenje potrebe)
--	---	---------------------	---	--

Osnovni motivacioni ciklus je karakterističan za biološke motive koji su povezani sa potrebama organizma, kao što su potreba za spavanjem, glad, žeđ, seksualne po-

trebe i slično. Frojda interesuje kako se ti procesi odražavaju na psihičkom planu. Unutrašnja napetost nastaje na osnovu narastajućih potreba organizma, a na psihičkom planu se doživljava kao poticaj. Akcija nastala kao reakcija na potrebu je propraćena opažajima jer se traga za objektom zadovoljenja potrebe, a smanjenje napetosti se oseća kao doživljaj zadovoljenja. To možemo prikazati na sledeći način:

unutarnja napetost	→	akcija	→	smanjenje napetosti
(potreba) poticaj	→	opažaj (objekta)	→	doživljaj zadovoljenja

Zahvaljujući sposobnosti pamćenja, poticaj ostavlja trag sećanja na sebe, opažaji ostavljaju slike sećanja, a doživljaj zadovoljenja je povezan sa opažajem objekta koji donosi zadovoljenje potrebe. Kada je ovaj psihički pandan motivacionog ciklusa uspostavljen, može se posmatrati njegova dinamika nezavisno od onoga što se dešava u organizmu. Drugim rečima, i bez javljanja potrebe trag sećanja na poticaj može da pokrene psihički proces. Taj trag sećanja Frojd naziva nesvesnom željom. Ona teži da pokrene ciklus na psihičkom planu, da izazove opažaj koji je povezan sa doživljajem prvobitnog zadovoljenja potrebe. Na taj način se postiže stanje koje Frojd zove ispunjenje želje. Prvobitno ispunjenje želje odvijalo se kroz halucinatornu reprodukciju opažaja [7]. Sada motivacioni ciklus možemo prikazati ovako:

trag sećanja na poticaj	→	slika sećanja	→	izazivanje opažaja
nesvesna želja	→		→	ispunjenje želje

Za razumevanje motivacionog ciklusa kod Frojda potrebno je osvrnuti se na njegovu teoriju nagona. U jednom periodu Frojd je razlikovao nagone za samoodržanjem (kao što su glad, žeđ i slični) od nagona za održanjem vrste (seksualni nagon) [8]. Mo-

tivacioni ciklus kod nagona za samoodržanjem je mnogo jednostavniji jer se lakše veže za objekt zadovoljenja. Kod seksualnih nagona situacija je drugačija. Oni se postepeno razvijaju i kroz period od rođenja do puberteta oni ne mogu da nađu pravi objekt svog zadovoljenja. Zato se ono što je vezano za libido, kako Frojd naziva energiju seksualnog nagona, dobrim delom zbiva u psihičkom svetu. Kad govori o nesvesnoj želji i ispunjenju želje, Frojd prvenstveno misli na libido. Tako Frojd na momente govori o fantaziji želje povezujući je sa nesvesnom željom, na momente govori o subliminalnoj fantaziji, onoj koje trenutno nismo svesni, ili govori o dnevnim sanjarenjima kao svesnom delu fantazije. Dakle, fantazija se javlja tako da može pokriti sve delove motivacionog ciklusa.

Frojda se najviše bavio fantazijama kroz analizu snova i tu je pokazao sve navedene razlike u javljanju fantazija. Posebno je razlikovao manifestnu sliku sna (slike sna kojih se sećamo) od latentne slike sna (ono što se otkriva analizom sna). Da bi se san analizirao treba poznavati logiku kojom se rukovodi nastanak sna. Proces stvaranja sna Frojd je nazvao rad sna. Čine ga razni psihički mehanizmi kao što su pomeranje, sažimanje, obziri prema prikazivosti i sekundarna elaboracija. Njihova logika je, pak, vezana za nesvesnu želju i ispunjenje želje, a taj proces se odvija putem težnje za identitetom opažaja, tj. ponavljanjem opažaja koji je povezan sa zadovoljenjem potrebe.

Logiku koja je vezana za ispunjenje želje Frojd je posmatrao kao deo tzv. primarnog procesa koji se rukovodi principom zadovoljstva, a samim time i težnjom za identitetom opažaja. Za razliku od toga, naknadno se razvija sekundarni proces koji se zasniva na identitetu misli, tj. identitetima između predstava koje se pokušavaju osloboditi principa zadovoljstva i nastoje da se upravljaju po principu realnosti, dakle odlaganjem zadovoljstva i traganjem za prihvatljivim oblicima zadovoljenja [9]. Na taj način

se identitet misli i mišljenje uopšte može posmatrati kao zaobilazni put ka zadovoljenju želja.

trag sećanja na poticaj	→	slika sećanja	→	izazivanje opažaja
težnja za identitetom opažaja				halucinatorna reprodukcija opažaja
nesvesna želja	→	primarni proces	→	ispunjenje želje
latentna slika sna	→	rad sna	→	manifestni san

Sada se jasno vidi kako je moguće da se na psihičkom planu odvija određeni psihički proces koji je nastao na osnovu realnih događaja podstaknutih potrebama i naknadno postao relativno nezavisan od spoljašnjeg dešavanja. Razumevanje te unutrašnje logike vezane za primarni proces i ispunjenje nesvesne želje od ključne je važnosti za razumevanje psihoanalitičkih teorija.

SENDEROV DOPRINOS TEORIJI PSIHIČKE REALNOSTI

Sendler polazi od specifične uloge koju opažanje ima u razvoju čoveka i njegovom prilagođavanju realnosti u kojem će princip realnosti sve više imati udela [10]. Stoga on uz rad sna, koji je vezan za princip zadovoljstva, postulira rad opažanja, koji je vezan za princip realnosti. Dakle, iako su opažaji materijal koji će poslužiti u radu sna (tamo gde važi identitet opažaja), oni se pre svega odnose na draži koje dolaze iz spoljašnje sredine. Tako je osnovni kriterijum razlikovanja rada sna i rada opažanja vezan za lociranje draženja, da li ono dolazi iz spoljašnjeg sveta ili iz unutrašnjeg, psihičkog sveta. San se bazira na draženjima koja dolaze iz unutrašnjeg sveta (podsticaji koji dolaze od nagona), iako za slike sna koristi opažajne materijale uglavnom iz sećanja na događaje prethodnog dana. A rad opažanja se vezuje za spoljašnja draženja i potrebu jedinke da

upozna realnost radi prilagođavanja njenim zahtevima i uslovima.

To osnovno razlikovanje možemo pregledno i pojednostavljeno prikazati na sledeći način:

psihički rad:	opažanja	sna
draž:	spoljašnja	nagonska
realnost:	materijalna	psihička
predstave:	opažaji, sećanja	fantazije
princip:	realnosti	zadovoljstva

Bračni par Sendlerovih, oboje psihoanalitičari i pripadnici škole Ane Frojd, nastavljaju tradiciju klasične psihoanalize. Njihovi doprinosi su značajni jer upotpunjuju Frojdovu teoriju ličnosti i to u onom delu koji se tiče razumevanja normalnog psihičkog funkcionisanja nevezanog za seting u psihoanalitičkoj terapiji. Postulat o psihičkom radu opažanja je logičan ishod Frojdove teorije. Razvojem psihičkog aparata posebno se bavila škola psihoanalize nazvana Psihologija Ja [11]. Stoga ćemo prikazati šta je Frojd imao da kaže na temu psihičkih procesa vezanih za opažanje i pamćenje.

OSNOVNI PSIHIČKI PROCESI U FROJDOVOJ TEORIJI

Frojd se interesovao za psihičke procese razmatrajući mehanizme kojima organizam prima informacije iz sredine i kojima ih dalje obrađuje. Takođe je pratio efekte navedenih procesa na organizam i njegovu funkcionisanje u celini. Pošao je od činjenice da je organizam izložen različitim draženjima. Razlikovao je unutrašnja draženja koja dolaze iz potreba organizma, odnosno nagona, i spoljašnja draženja koja primamo preko čula iz spoljašnje sredine. Frojda je interesovala psihička ekonomija i stoga se pitao kako organizam izlazi na kraj sa draženjima. Na osnovu iskustva u radu sa pacijentima pošao je od pretpostavke da je organizam u stanju da obradi određenu količinu draženja, a da preterano draženje koje ne

uspe da se obradi predstavlja traumu za organizam. Takođe je pretpostavio da postoji psihički aparat, nazvan „barijera protiv draži“ [12], koji pasivno filtrira draženja i ima funkciju analognu koži kao površinskom sloju koji štiti organizam od uticaja spolja. Dakle, barijera protiv draži štiti psihu od draženja koja dolaze iz spoljašnjeg sveta jer je preterani intenzitet draženja ugrožavajući. U tom smislu je prva faza traume predstavljena probijanjem barijere protiv draži.

Ispod tog prvog zaštitnog sloja, barijere protiv draži, nalazi se drugi sloj. To je prijemni sloj i Frojd ga je nazvao sistem opažanje-svest (O-Sv). Njegov zadatak je da prima informacije kako iz spoljašnjeg tako i iz unutrašnjeg sveta. Kad je reč o unutrašnjem svetu, tu se posebno ističu informacije vezane za osećajni ton ugodno-neugodno i oživljena sećanja. Karakteristično je da u sistemu O-Sv ništa ne ostaje trajno upisano i da on ima slobodno pokretljivu energiju kojom može da investira pojedine elemente (što u osnovi predstavlja mehanizam pažnje). Naredni sloj čini sistem predsvesno-svesno (Psv-Sv) u kojem se upisuju tragovi sećanja. Možemo reći da u ovom sistemu važe mehanizmi pamćenja. Sistem opažanje-svesno-predsvesno kroz diskontinuitet u prenošenju draži stvara osećaj za vreme [13].

Frojdov model opažanja i pamćenja je blizak psihološkim tumačenjima procesa opažanja i pamćenja. Osnovna razlika leži u postuliranju barijere protiv draži kao dela psihičkog aparata koji ima zaštitničku funkciju. Druga značajna razlika je u postuliranju nesvesnog kao dela psihičke realnosti. Upravo je nesvesno nosilac osobina konzistentnosti i otpora koje su karakteristične kako za materijalnu tako i za psihičku realnost. U prethodnom tekstu smo pokazali da se nesvesnom približavamo poznavanjem mehanizama odbrane i psihičkog rada, kao i tumačenjem manifestnih sadržaja. To se jasno vidi kroz tumačenje snova kada se iz manifestne slike sna, a na osnovu poznavanja mehanizama rada sna, zaključuje o latentnim mislima sna.

PSIHIČKI PROCESI U OKVIRU STRUKTURNE TEORIJE

Frojd je, u kasnijem razdoblju svog stvaralaštva, razvio strukturnu teoriju po kojoj se psihički aparat deli na Ja, Ono i Nad-Ja. Ja ili Ego se shvata kao deo psihičkog aparata koji je nastao pod neposrednim uticajem spoljašnjeg sveta posredstvom sistema O-Sv. U tom smislu Ja predstavlja nastavak diferencijacije koja se odvija na površini psihe, na mestima kontakta sa spoljašnjom sredinom. Međutim, Ja nosi i osobine sistema Psv-Sv s obzirom na to da se dobar deo njegovih akcija odvija van svesti, dakle nesvesno. Značajna funkcija Ja biće vezana za načine kako se izlazi na kraj sa opažanjem neprijatnih osećanja (signalna anksioznost). Da bi postiglo slobodu od anksioznosti Ja se oslanja na mehanizme odbrane koji su uglavnom nesvesni.

Sendler je pošao od Frojdovih zapažanja da je funkcija Ja povezana sa aktivnostima usmerenim na ovladavanje ekscitacijama, a za tu svrhu Ja ima na raspolaganju mehanizme odbrane, opažanje i slične procese [14]. U tom smislu akt opažanja označava akt ego-ovladanosti kojom se Ja nosi sa ekscitacijom, drugim rečima, sa neorganizovanim čulnim podacima, tako što te podatke smešta u referentne okvire i pridaje im određena značenja (npr. ideje vezane za nagone). Kad su referentni okviri i značenja jednom uspostavljeni, dolazeće draži se procenjuju prema iskustvu i očekivanjima. Toga po pravilu postajemo svesni kada čulni podaci odstupaju od referentnog okvira. Na primer, kad hodamo i zakoračimo u prazno, mi postajemo svesni odstupanja i tada doživljavamo neprijatnost.

Sendler je zapazio da se tokom akta opažanja odvija još jedan proces koji značajno doprinosi psihičkom funkcionisanju. To je proces integracije koji posebno ne registrujemo jer postoji u pozadini našeg svakodnevnog iskustva. On je odgovoran za po-

zadinsko osećanje sigurnosti. Iz svog zapažanja Sendler je izvukao implikacije koje se tiču principa funkcionisanja psihe. Tako, pored principa zadovoljstva i principa realnosti, postoji princip sigurnosti koji, pored ostalog, ima ulogu da posreduje razvoj principa realnosti iz principa zadovoljstva.

Ovim korekcijama Sendler je jasno razdvojio rad opažanja od rada sna i dao mesto procesu integracije koji se odvija paralelno sa ostalim psihičkim procesima, što se vidi iz naredne tabele.

rad:	opažanja	integracije	sna
draž:	spoljašnja	nema preteranog draženja	nagonska
Ja koristi:	modifikaciju i kontrolu opažanja	sile vezivanja	mehanizme odbrane
princip:	realnosti	sigurnosti	zadovoljstva

Na osnovu ovih razmatranja Sendler je zaključio da u našem iskustvu postoji pozadinsko osećanje sigurnosti i to nezavisno od osećanja anksioznosti, tj. da ne postoji u strogoj sprezi sa odsustvom signala anksioznosti, već postoji zahvaljujući postojanju signala sigurnosti. Pod signalima se misli na onu vrstu tumačenja određenih opažanja na osnovu kojih psiha procenjuje stanja zaštićenosti odnosno opasnosti.

Sendlerovo tumačenje signala sigurnosti i anksioznosti nije do kraja konzistentno. Signal sigurnosti je povezan sa situacijama kada nema preteranog draženja, tj. kada nema anksioznosti, a anksioznost se javlja kada je draženje takvo da preči probijanjem barijere protiv draži. Dakle, signali sigurnosti i anksioznosti se javljaju zavisno od količine draženja koja podrazumeva i kvalitet draženja, tj. da li je draženje ugrožavajuće po psihu ili ne. Sendler je verovatno mislio na situaciju kada pozadinsko osećanje sigurnosti ne pojačava dodatno signale anksioznosti. Međutim, to je posledica razvoja, jer integrisana ličnost je nosilac pozadinskog osećanja sigurnosti što bi se moglo predsta-

viti kao da integrisane psihičke strukture pojačavaju signale sigurnosti a neintegrisane signale anksioznosti.

Tokom normalnog razvoja Ja odustaje od težnje za infantilnim idealnim stanjima i ovisnosti od spoljašnjih objekata koji doprinose dobrom bivstvovanju a okreće se novim, ego-sintonim i realnosti više prilagođenim idejama [15]. U okviru strukturne teorije gde Ja predstavlja psihički aparat zadužen za kontakt sa spoljašnjom sredinom, a Ono ili Id zahteve nagona, nova hipoteza se uklapa na nov način. Ja dobija veću samostalnost od Ono, jer postavlja zahtev za održavanje stanja dobrog bivstvovanja, a nije isključivo u funkciji nalaženja načina da se zadovolje zahtevi koji dolaze iz Ono. To se može prikazati na sledeći način:

sistem:	Ono	Ja
stanje:	tenzije	dobrog bivstvovanja
zahtev:	za pražnjenjem	za održavanjem

ZAKLJUČAK

Psihička realnost postoji. O njoj saznajemo posredno, na osnovu samoopažanja i tumačenja fantazija. Nju čine nesvesne želje i psihički mehanizmi. Pomoću psihoanalitičkog metoda mi saznajemo psihičku realnost, spoznajemo ljudske motive i bolje razumemo ljudsko ponašanje. Proces psihoanalize je proces odgonetanja psihičke realnosti analizanda koji omogućava sve veću harmonizaciju između manifestnog i latentnog, tj. između čovekovog ponašanja, osećanja i mišljenja i njegovih nesvesnih želja. Cilj psihoanalize se iskazuje na različite načine [16]: kao pripitomljavanje nagona, kao prihvatanje sebe i poznavanje sebe, kao sektorijalno funkcionisanje psihe i sl. Psihoanaliza je proces koji nema kraja jer je nemoguće u potpunosti spoznati ljudsku prirodu. Kao što je Heraklit rekao [17]: "Granice duše nećeš u hodu naći makar pregazio svaki put: tako dubok logos ima."

PSYCHIC REALITY IN CLASSICAL PSYCHOANALYTICAL THEORY

Boris Kordić

Faculty of security studies, University
of Belgrade, Belgrade, Serbia

Summary

Psychoanalysis points out the existence of psychic reality which possesses characteristics of both, consistence and resistance, similar to the material reality. Similar to the way we conclude about material reality on the basis of perception, we conclude about psychic reality on the basis of self-perception. Or more precisely, psychoanalysis makes conclusions on the basis of interpretation of the fantasies on unconscious wishes and psychic mechanisms that exist at the background. Dream work is part of psychic reality which, through primary process, leads an unconscious wish to a wish fulfillment. Manifest dream picture as a wish fulfillment corresponds to a hallucinatory reproduction of an object perception, over which satisfaction of an urge has already been completed. Apart from the dream work, Sandler also postulates the perception work, which is directed toward revealing of material reality. Perception work is ruled according to the principle of reality, while the dream work is ruled according to the principle of satisfaction. Thanks to the perception work, Ego gets stronger as an instance of personality, while the process of integration develops simultaneously, contributing to the state of well-being. In that way Ego is capable to separate partially from the sphere of urges and to rule over the reality, both material (organic) and psychical one. Perception work and relative autonomy of Ego are preconditions for awareness of both material and psychical reality.

Key words: psychoanalysis, reality, theory

Literatura:

1. Kordić B. Psihologija – Metode i tehnike u psihologiji i teorijski modeli psihosocijalne ugroženosti pojedinca. Beograd. Centar za primenjenu psihologiju; 2005.
2. Laplanche J, Pontalis B. Rječnik psihoanalize. Zagreb. Naprijed; 1992.
3. Kordić B. Psihologija – Metode i tehnike u psihologiji i teorijski modeli psihosocijalne ugroženosti pojedinca. Beograd. Centar za primenjenu psihologiju; 2005.
4. Freud S. The interpretation of dreams. S.E. 4-5. New York. Basic Books Inc; 1900.
5. Milenković S. Psihoterapija u vrednosti - vrednosne pretpostavke savremene psihoanalize. Arhe 2006; 3(5-6):385-398.
6. Kordić B, Pajević D. Opšta psihologija sa socijalnom psihologijom. Beograd. Centar za primenjenu psihologiju; 2007.
7. Freud S. Formulations on the two principles of mental functioning. S.E. 11. New York. Basic Books Inc; 1911.
8. Freud S. Instincts and their vicissitudes. S.E. 14. New York. Basic Books Inc; 1915.
9. Freud S. The unconscious. S.E. 14. New York. Basic Books Inc; 1915.
10. Sandler J. The Background of Safety. Int. J. Psycho-Anal. 1960; 41:352.
11. Kondić-Beloš K. Od psihoanalitičkog determinizma ka slobodi. Psihologija 1991; 24(1-2):15-25.
12. Freud S. Inhibitions, symptoms and anxiety. S.E. 20. New York. Basic Books Inc; 1926.
13. Zlopaša S. Vreme u psihoterapiji i psihopatologiji. Engrami - časopis za kliničku psihijatriju, psihologiju i granične discipline. 2008;30(3-4):35-45.
14. Sandler J. The Background of Safety. Int. J. Psycho-Anal. 1960; 41:352.
15. Joffe W, Sandler J. Notes on Pain, Depression, and Individuation. Psychoanal. St. Child. 1965; 20:394.
16. Kordić B. Zdravlje i lekovitost u savremenoj psihoanalizi. Beograd. Zadužbina Andrejević; 2003.
17. Diels, H. Predsokratovci (Fragmenti) (Prvi svezak). Zagreb. Naprijed; 1983. str. 153.

Boris Kordić
Fakultet bezbednosti
Gospodara Vučića 50
11040 Beograd, Srbija
Tel +063/8898227
E mail kordic_b@yahoo.com